

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний університет
імені Володимира Гнатюка
Тернопільський відділ Українського географічного товариства
Гуманітарно-природничий університет імені Яна Длугоша
(Ченстохова, Польща)
Барановицький державний університет (Барановичі, Білорусь)

**ТУРИЗМ, ГЕОГРАФІЯ, КРАЄЗНАВСТВО:
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ**

**Матеріали міжнародної науково-практичної конференції
(16-17 травня 2019 року)**

Тернопіль – 2019

УДК 338.48 : 908 : 91 : 005.745

*Друкується за рішенням Вченої ради
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка (протокол № 11 від 23 квітня 2019 року).*

Редакційна колегія:

Воницік Я. – доктор габлітований, професор (м. Ченстохова, Польща);
Денисик Г. І. – доктор географічних наук, професор (м. Вінниця, Україна);
Заставецька Л. Б. – доктор географічних наук, професор (м. Тернопіль, Україна);
Малолєшич Е. – доктор габлітований, професор (м. Ченстохова, Польща);
Сивий М. Я. – доктор географічних наук, професор (м. Тернопіль, Україна);
Шаблій О. І. – доктор географічних наук, професор (м. Львів, Україна).

Рецензенти:

Шаблій О. І. – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри економічної і соціальної географії (Львівський національний університет імені Івана Франка);
Пушкар З. М. – кандидат географічних наук, доцент кафедри управління персоналом і регіональної економіки (Тернопільський національний економічний університет);
Дударчук К. Д. – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії України і туризму (Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка).

Т 86 Туризм, географія, краєзнавство: актуальні проблеми теорії і практики: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 16-17 травня 2019 р.). – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 2019. – 328 с.

ISBN 978-617-595-088-3

До збірника матеріалів конференції ввійшли результати наукових досліджень, представлених на Міжнародній науково-практичній конференції, що відбулася у м. Тернополі 16-17 травня 2019 р. Вони охоплюють широке коло питань у галузі туризму, географії і краєзнавства.

Для фахівців у галузі туризму, географії, працівників державних і громадських природоохоронних закладів і установ, учителів та студентів, широкого кола читачів.

УДК 338.48 : 908 : 91 : 005.745
ISBN 978-617-595-088-3

© ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2019
© Колектив авторів, 2019

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ТУРИЗМУ	6
<i>Білецький М., Котик Л.</i> Приморський туристично-рекреаційний район України: сучасний стан і проблеми розвитку.....	7
<i>Браславська О., Рожі І.</i> Туризм: методологічні аспекти розвитку.....	22
<i>Горб К., Атамась А.</i> Функціонально-цільова спрямованість красознавчих ресурсів туризму.....	25
<i>Горин І.</i> Сучасний стан розвитку бальнеологічного курорту Східниця.....	29
<i>Грицевич В.</i> Кулінарна географія, як науково-методична база для різних видів туризму.....	33
<i>Зінченко В.</i> Психологічні особливості взаємодій туристичних фірм і споживачів туристичних послуг.....	36
<i>Карп'юк З., Чижевська Л., Качаровський Р., Антипюк О.</i> Перспективи розвитку туристичного співробітництва прикордонних громад Волинської області.....	41
<i>Качаровський Р., Чир Н., Антипюк О., Єрко І.</i> Вплив інтеграційних процесів між об'єднаними територіальними громадами Волинської області на розвиток її туристичної галузі.....	50
<i>Колотуха О., Миргородська О.</i> Географія туризму як фундаментальна складова туризмології.....	56
<i>Копер Н.</i> Щодо оптимізації рекреаційної діяльності в межах деяких еколого-пізнавальних стежок НПП «Гуцульщина».....	63
<i>Паньків Н.</i> Сучасний стан розвитку сільського туризму Львівської Області.....	67
<i>Зінько Ю., Мальська М., Дубіс Л.</i> Кластери сільського туризму в Україні... <i>Плецан Х.</i> Конкурентоздатний фахівець сфери туризму: проблеми та потреби в сучасних реаліях економічного ринку.....	75 83
НОВІ НАПРЯМКИ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	87
<i>Шиян О., Божук Т.</i> Розвиток подієвого туризму з використанням народних традицій.....	88
<i>Денисюк Г.</i> Туризм і повсякдення.....	92
<i>Гостюк З.</i> QR – коди як інноваційний туристичний продукт міста Косів... <i>Дударчук К., Раницька Н.</i> Тенденції розвитку нових видів повітряного туризму в світі.....	97 100
<i>Овчаренко Л., Безуглий В.</i> Географічні особливості розвитку подієвого туризму в Україні (на прикладі фестивалів).....	108

ПРИМОРСЬКИЙ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ РАЙОН УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

Мирослав Білецький¹, Любов Котик²

¹завідувач кафедри туризму і готельної справи

Львівський інститут економіки і туризму, м. Львів, Україна

²асистент кафедри економічної і соціальної географії,

Львівський національний університет імені Івана Франка,

м. Львів, Україна

myroslavbil@gmail.com, kotyklub@gmail.com

Постановка проблеми. Окупація Росією АР Крим (2014) та військові дії на сході держави спричинили необхідність перегляду розвитку туристично-рекреаційної діяльності в окремих районах України. Ситуація посилена скороченням зовнішнього та внутрішнього попиту на туристично-рекреаційні ресурси держави, вичерпністю потенціалу усталених екскурсійних турів, необхідністю популяризації національної спадщини і піднесення національно-патріотичного туризму. У цьому контексті дослідження особливостей розвитку історико-біографічної екскурсійної діяльності в Приморському туристично-рекреаційному районі України є на часі.

Аналіз основних публікацій. Проблеми розвитку екскурсійної і туристичної діяльності в приморських областях України досліджувало чимало науковців. Комплексне дослідження туристично-рекреаційної сфери регіону здійснили О. Любіцева, Є. Панкова, В. Стафійчук («Туристичні ресурси України», 2007), О. Бейдик («Рекреаційні ресурси України», 2009), Н. Мешко з колективом авторів («Регіональний туризм», 2016), І. Гродзинська [7] та ін. О. Качаленко проаналізувала розвиток санаторно-курортної інфраструктури Азово-Чорноморського регіону та її вплив на формування туристичних потоків [8]. С. Харічков, О. Воробйова, І. Дишловий виокремили стратегічні орієнтири розвитку рекреаційно-туристичної сфери Українського Причорномор'я [19]. С. Галасюк уклала SWOT-аналіз конкурентоспроможності Одеської області щодо розвитку туристичної діяльності [6]. В. Яворська, Н. Нефедова виконали суспільно-географічну характеристику територіального рекреаційного комплексу м. Одеси [20], О. Ніколаєва – рекреаційного господарського комплексу Одеського регіону [12]. В. Павлюк узагальнила туристично-ресурсний потенціал Миколаївської області [13], Д. Мальчикова, О. Машкова – потенціал суспільно-історичних рекреаційно-туристичних ресурсів Херсонської області [10].

Д. Бондарець окреслив перспективи функціонування туристично-рекреаційної сфери Запорізької області [5]. М. Білецький, Л. Котик розкрили роль туризму у трансформації господарства регіону [9, 21] та запропонували шляхи актуалізації екскурсійної діяльності за рахунок використання потенціалу історико-біографічних об'єктів екскурсій в окремих туристично-рекреаційних районах України [1-3].

Мета дослідження. Проаналізувати особливості сучасного розвитку Приморського туристично-рекреаційного району України (ПТРР), означити перспективи функціонування туристично-рекреаційної сфери району за рахунок використання потенціалу історико-біографічних об'єктів екскурсій.

Вклад основного матеріалу. Приморський туристично-рекреаційний район України включає АР Крим, Запорізьку, Миколаївську, Одеську та Херсонську області. Він займає 23,3 % території держави, у ньому проживає 29,7 % її мешканців (01.01.2018 р., без урахування населення АР Крим, що тимчасово окупована РФ) [17].

В усіх областях ПТРР фіксується депопуляція і старіння населення, а також від'ємний міграційний приріст. Винятком є Одеська область, у якій 2017 р. зафіксовано додатний міграційний приріст (+4725 осіб) [17, с. 45] за рахунок переїзду мешканців із тимчасово окупованих територій України, прифронтових районів Донецької, Луганської областей та менш економічно розвинених областей центру і півдня України. Ринок праці ПТРР перебуває у кризі: рівень офіційного безробіття в областях регіону перевищує середньоукраїнський показник (1,4% населення працездатного віку) і є максимальним у Миколаївській області (2,5 %); найбільше навантаження на одну вакансію зафіксовано у Запорізькій області – 26 осіб на противагу 5 особам в Одеській області. За методологією МОП, найвищий рівень безробіття зафіксований у Херсонській області – 11,1 % економічно активного населення у віці 15 – 70 років, на противагу 7,3 % в Одеській області (середньоукраїнське значення – 9,5 %) [17, с. 53]. Рівень заробітної плати штатних працівників у районі нижчий на 3,4 % (Запорізька обл.), 5,6 – 7,9 % (Миколаївська, Одеська), 17,8 % (Херсонська обл.) від середньоукраїнського показника (7104 грн у 2017 р.). За інтегральним регіональним індексом людського розвитку (2017) області ПТРР займають відповідно 8 місце в Україні – Миколаївська, 10 – Запорізька, 17 – Одеська, 21 – Херсонська область [16, с. 72].

ПТРР створює 13,4 % валового регіонального продукту України, внесок Одеської області – понад 37,4 % ВРП району [17, с. 221]. Більшість працездатного населення району зайнято у сфері послуг та промисловості – 47 % і 32 % відповідно, частка зайнятих у сфері туризму і рекреації не перевищує 4%.

ПТРР має значні туристично-рекреаційні ресурси, основу яких становить комфортний, м'який помірно-континентальний з рисами субтропічного клімат з м'якою малосніжною й нестійкою зимою та спекотним і посушливим літом, водний простір і пляжі Чорного і Азовського морів, різні типи мінеральних вод та лікувальних грязей, густа сітка річок і лиманів з їхніми мальовничими берегами (Дніпро, Дунай, Південний Буг, Мертвовід, Інгул, Інгулець, Кача, Альма, Салгир та ін.), озер (Сасик, Сакське, Донузлав та ін.), водоспадів (Учансу, Джур-Джур, Улу-Узень), геологічні пам'ятки природи (скелі Кристал і Кварцитова, Запорізька обл.), затока Сиваш, природні ландшафти Причорноморської низовини і Кримських гір.

Більша частина району розташована в межах Причорноморської низовини, яка поступово знижується на південний схід. Поверхня її полого-хвиляста і розчленована ярами та балками. Берегова лінія порізана мілководними затоками і лиманами. Уздовж узбережжя простягаються довгі вузькі піщані коси, намиті морем. Виняткову бальнеологічну цінність мають приморські заплавні, лиманно-лагунні, солоні озера.

Вагому частку рекреаційних ресурсів ПТРР становлять пляжні ресурси, які зосереджені на приморських територіях усіх областей району та АР Крим. Північне узбережжя Чорного моря вважається найсприятливішим для рекреації. Протяжність пляжів різної ширини (до 10 м, 10 – 25 м, більше 25 м) сягає до 170 км в Одеській обл., 100 км – в Херсонській, до 50 км – у Миколаївській обл. Рекреаційно цінними є піщані береги Азовського моря, які найсприятливіші для розвитку дитячого туризму і рекреації. Прикро, що більшість пляжів перебуває у приватній власності, виведені з громадського простору і закриті для відвідування туристів і рекреантів. Занепокоєння викликає їхня активна забудова приватними житловими будівлями та закладами готельної, розважально-відпочинкової сфери та підприємств харчування. Це не тільки руйнує природний ландшафт території і її мальовничість та естетичну привабливість, але й ставить під загрозу розвиток у перспективі збалансованої туристично-рекреаційної діяльності на місцях через руйнування і розмив природних пляжів,

смуг із укріплення берегів (наприклад, м. Чорноморськ, Одеська обл.).

Поблизу атрактивних водних об'єктів, які доповнені естетично привабливими довколишніми ландшафтами, організовані рекреаційно-відпочинкові зони ПТТР. Також рекреаційні функції здійснюють спеціальні зони природоохоронних об'єктів, наприклад, біосферних заповідників «Асканія-Нова» (Херсонська обл.), «Чорноморський» (Херсонська, Миколаївська), «Дунайський» (Одеська обл.), природних заповідників «Ялтинський», «Мис-Март'ян» (АР Крим) та ін. Загалом у межах ПТТР знаходиться понад 500 природно-заповідних територій різного рангу і спеціалізації (табл. 1).

Таблиця 1

Об'єкти природно-заповідного фонду району, од.

Області	Біосферні заповідники	Національні природні парки	Природні заповідники	Регіональні ландшафтні парки	Заказники								Пам'ятки природи	Заповідні урочища	Пам'ятки садово-паркового мистецтва
					Загальнозоологічні	Ботанічні	Лісові	Ландшафтні	Геологічні	Гідрологічні	Орнітологічні	Ентомологічні			
АР Крим	0	1	7	2	1	5	0	6	2	1	2	0	13	11	9
Запорізька	0	2	1	0	2	3	1	7	1	1	1	0	72	2	15
Миколаївська	1	2	1	3	0	9	13	15	0	6	2	0	44	13	29
Одеська	1	2	0	2	2	10	1	22	0	0	2	2	58	4	22
Херсонська	2	3	0	0	3	6	2	6	0	0	2	0	32	10	12

Укладено авторами за: [11].

Найбільше природоохоронних територій організовано в Миколаївській області. Природоохоронні об'єкти ПТТР мало залучені у туристично-рекреаційну діяльність району через низьку популяризацію їх потенціалу поміж туристів і місцевих жителів.

Функціонування санаторно-курортного господарства ПТТР забезпечене наявністю пляжних (морських, річкових), бальнеологічних (лікувальні природні мінеральні води) і грязевих (лікувальні грязі) ресурсів. У районі виявлені та використовуються з метою лікування й

оздоровлення джерела багатьох типів мінеральних вод (хлоридно-натрієві, хлоридно-гідрокарбонатно-сульфатно-натрієві, бромно-хлоридно-натрієві та ін.) і грязей (сульфідна мулова), а також ропа лиманів і озер (табл. 2).

Таблиця 2

Мінеральні води, грязі, ропа ПТРР

Область	Головні типи мінеральних вод, грязей, ропи	Медичні показники, профіль захворювання	Рекреаційно-курортні центри
АР Крим	Йодні, бромні, йодо-бромні, вуглекислі, без вмісту специфічних компонентів; сульфідна мулова грязь; хлоридно-натрієва ропа, морська вода	Опорно-рухова, серцево-судинна, нервова, ендокринна системи, функціональні розлади нервової системи, органи дихання, шкіра, загальнотерапевтичні проблеми	М. Алупка, м. Алушта, смт Гаспра, м. Євпаторія, м. Керч, смт Корейз, смт Лівадія, м. Саки, смт Сімеїз, м. Судак, м. Феодосія, смт. Форос, м. Ялта
Запорізька	Хлоридно-натрієві; сульфідна мулова грязь; морська вода	Опорно-рухова та периферійна нервова системи, гінекологія, органи дихання, органи травлення, органи зору, серцево-судинна система, загальнотерапевтичні проблеми, медико-психологічна реабілітація учасників АТО	м. Бердянськ, м. Запоріжжя, смт Кирилівка, м. Мелітополь, с. Миронівка, смт Новопетрівка, с. Приморський Посад, смт Приморське, смт Степанівка Перша
Миколаївська	Хлоридно-гідрокарбонатно-сульфідні, хлоридно-гідрокарбонатно-сульфатно-натрієві, бромно-хлоридно-натрієві, родонові; сульфідна мулова грязь; морська вода	Серцево-судинна, нервова системи, органи дихання, загальнотерапевтичні проблеми, медико-психологічна реабілітація учасників АТО	м. Коблеве, м. Миколаїв, м. Очаків, с. Рибаківка, с. Чорноморка

Одеська	Хлоридно-гідрокарбонатно-сульфідні, хлоридно-гідрокарбонатно-сульфатно-натрієві без вмісту специфічних компонентів; хлоридно-гідрокарбонатно-натрієва ропа; сульфідна мулова грязь; морська вода	Опорно-рухова, серцево-судинна, нервова системи, органи дихання, гінекологія, загальноотерапевтичні проблеми, медико-психологічна реабілітація учасників АТО	м. Аркадія, с. Грибівка, смт Затока, с. Кароліно-Бугаз, с. Лебедівка, м. Одеса, с. Приморське, с. Санжійка, смт Фонтанка, м. Чорноморськ, м. Южне
Херсонська	Гідрокарбонатно-хлоридні, гідрокарбонатно-хлоридні-магнієво-натрієві, хлоридно-гідрокарбонатні, сульфатні, хлоридні натрієві слабозлужні; хлоридно-натрієва ропа, сульфідна мулова грязь; морська вода	Опорно-рухова, серцево-судинна, периферійна нервова, сечовивідна системи, органи дихання, шкіра, загальноотерапевтичні проблеми, медико-психологічна реабілітація учасників АТО	смт Гопри, м. Нова Каховка, м. Скадовськ, м. Генічеськ, Арабатська стрілка

Укладено авторами за: [4, с. 279-282; 7, 11].

Матеріальну базу ПТРР формують колективні засоби розміщення, будинки та пансіонати, дитячі заклади оздоровлення та відпочинку. На Одеську область припадає 43,8% кількості і 47,3% місткості готелів ПТРР (табл. 3). Найменше колективних засобів розміщення на території Херсонщини. Області району мають низьке значення коефіцієнта використання місткості готелів, який не перевищує позначки 0,28 (Запорізька обл.) і найменший в Одеській області (0,17) [17, с. 165].

Незважаючи на значний природно-рекреаційний потенціал і сформовану туристичну інфраструктуру, обсяги туристичних потоків в областях ПТРР характеризуються коливальною (низхідна (2011 – 2015), висхідна (2015-2017)) динамікою (рис. 1). Окупація Росією

АР Крим перенаправила потік внутрішніх туристів та екскурсантів з автономної республіки в приморські області держави, що дало змогу подолати спад обсягів туристичних потоків 2013 р. і уже з 2015 р. фіксувати стабільний приріст обсягу туристів.

Таблиця 3

Матеріальна база ПТРР, 2017

Тип закладів	АР Крим	Запорізька	Миколаївська	Одеська	Херсонська
Колективні засоби розміщення, од.	...	374	271	529	225
Готелі та аналогічні засоби розміщення, од.	...	131	79	208	57
Місткість готелів, номерів	...	3547	1760	5603	942
Обслуговування приїжджих, тис. ос.	...	114,1	92,7	252,1	47,2
Санаторії та пансіонати з лікуванням, од.	...	15	9	27	11
Місткість санаторіїв, місць	...	5857	3479	11738	2150
Будинки та пансіонати відпочинку, од.	...	6	11	6	27
Місткість будинків і пансіонатів відпочинку, місць	...	843	2416	988	5250
Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працюють влітку, од.	...	265	257	556	446
Місткість дитячих закладів оздоровлення, місць	...	11078	4336	11253	11396

Укладено авторами за: [17, с. 163 - 178].

Стабільно з 2015 р. зростає і обсяг туристів, що надають перевагу зовнішньому туризму. Найбільше у зовнішніх туристичних потоках залучені мешканці Одеської і Запорізької областей ПТРР, найменше – Миколаївської (рис. 2). Запровадження безвізу у червні 2017 р. стимулювало виїзний туризм. Пріоритетні напрямки туристичних подорожей мешканців району – Туреччина, Єгипет, Болгарія, Греція, Грузія, Ізраїль, Хорватія. Екскурсійні тури переважають до країн Європи – Австрія (Відень), Угорщина (Будапешт), Польща (Краків, Варшава, Вроцлав, Лодзь), Італія (Неаполь, Венеція, Рим, Мілан) та ін.

У ПТРРР лідером за розвитком туризму є Одеська область, суб'єкти господарської діяльності якої у 2017 р. надали послуги 47,5 %

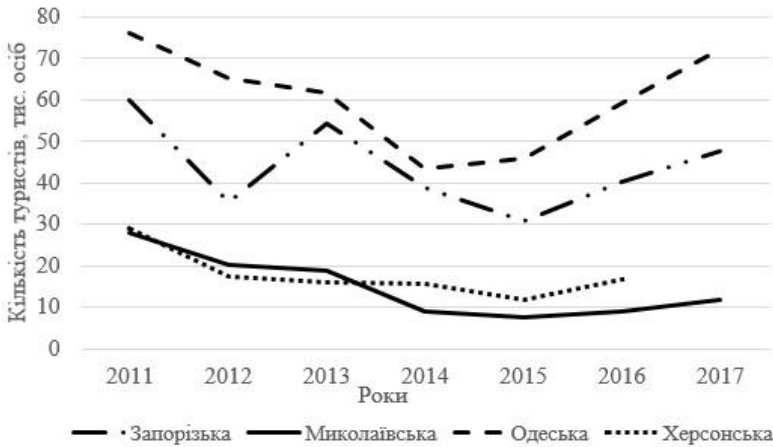

Рис. 1. Кількість туристів обслугованих суб'єктами туристичної діяльності ПТРР
Побудовано авторами за: [17, с.74].

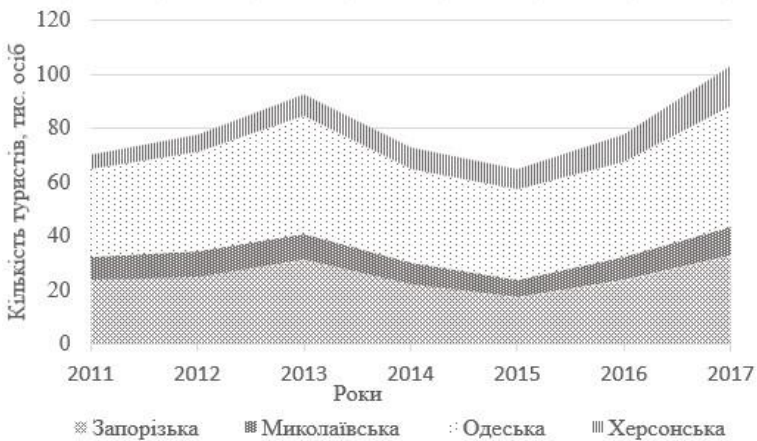

Рис. 2. Кількість туристів – громадян України, які подорожують за кордоном
Побудовано авторами за: [17, с. 76].

загального обсягу туристів району, зокрема 98,4 % іноземних туристів, 52,8 % внутрішніх туристів та 41,6 % туристів, що виїжджали за кордон (табл. 4). Проблемою залишається високий рівень тінізації господарської діяльності у сфері туризму, про що свідчить низький коефіцієнт використання місткості готелів та низькі значення обсягів

внутрішніх туристів, які обернено пропорційні до обсягів сформованої туристично-рекреаційної інфраструктури.

Таблиця 4

Туристичні потоки ПТРР, 2017

Туристичні потоки, тис. осіб	АР Крим	Запорізька	Миколаївська	Одеська	Херсонська
Кількість туристів обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України у т.ч.	...	47675	11805	72302	20278
іноземні туристи	...	26	9	2103	0
туристи-громадяни України, які вийжджали за кордон	...	32487	10994	44758	19443
внутрішні туристи	...	15162	802	25441	6744

Укладено авторами за: [18, с. 49, 50, 83].

З метою актуалізації екскурсійної діяльності на території ПТРР проаналізовано інформаційну базу екскурсійних турів/маршрутів усеукраїнського туристичного порталу UA.IGotoWorld.com [22] і сформульовано наступні висновки:

- екскурсійна діяльність у районі слабо розвинута (за винятком Одеської обл.) і, як результат, мало представлена на сайті (158 екскурсійних маршрутів або 13,4 % усіх турів територією України). Для порівняння, територією Поліського туристично-рекреаційного району проходять 372 (35,9 %) екскурсійних маршрути [2, с. 38], Придніпровського – 171 (16,5 %) [1];

- 88 % маршрутів проходять територією кількох адміністративних областей ПТРР, 12 % – охоплюють об'єкти у межах однієї області;

- 17 % маршрутів передбачають відвідування природних або історико-культурних об'єктів за межами ПТРР (природні об'єкти: Українські Карпати, Долина нарцисів, Шацькі озера та ін.; історико-культурні об'єкти: м. Київ, м. Біла Церква, м. Львів, м. Івано-Франківськ, м. Ужгород, м. Харків, м. Берегове, м. Яремче, с. Косино; м. Краків (Польща), м. Батумі (Грузія), та ін.), 83 % маршрутів орієнтовані на відвідування об'єктів (переважно природних і розважально-відпочинкових) району;

➤ 88 % маршрутів є кількоденними (2-4 дні), частка одноденних маршрутів не перевищує 12 %;

➤ 39 % маршрутів є природно-краєзнавчими; понад 44 % маршрутів передбачає відвідування як природно-краєзнавчих, так і історико-культурних об'єктів; на відвідування історико-краєзнавчих об'єктів орієнтовані 17% екскурсійних маршрутів;

➤ у структурі історико-краєзнавчих об'єктів, які пропонують для огляду й відвідування екскурсантів, переважають архітектурні комплекси центральних історичних частин міст (м. Одеса («Приморський бульвар», «Дерибасівська вулиця», «Історична Одеса»), м. Херсона («Херсон. Історія і сучасність», «Неочікуваний Херсон»), м. Миколаїв («Спокійне місто Миколаїв», «Незрівнянні пам'ятки Миколаєва»), м. Запоріжжя («Запоріжжя – подорож у часі») та ін.), сакральні споруди (Свято-Катерининський собор (м. Херсон), Церква Святого Миколая (м. Запоріжжя), Головна Синагога (м. Одеса) та ін.), історичні місця (о. Хортиця та ін.) тощо. Частка історико-біографічних об'єктів, які залучені в екскурсійні маршрути, не значна й не перевищує 3% загальної кількості екскурсійних об'єктів;

➤ найбільше екскурсійних маршрутів прокладено територією Одеської області – 63,9 % маршрутів району, найменше – Запорізької (8,2 %) (табл. 5);

➤ на території Запорізької, Миколаївської і Херсонської областей переважають екскурсійні маршрути, орієнтовані на відвідування природно-краєзнавчих об'єктів, Одеської – історико-краєзнавчих (69,3 % маршрутів);

➤ середня вартість одноденних екскурсій коливається від 150 грн за пішохідну екскурсію історичною частиною м. Миколаєва до 695 грн за екскурсію на Кінбурнську косу (Миколаївська обл.) (табл. 5);

➤ територією району розроблені унікальні екскурсійні маршрути, орієнтовані на відвідування діючих індустриальних об'єктів («Дніпровська ГЕС» (м. Запоріжжя), «Єлисеївські кар'єри» (с. Єлисеївка, Запорізька обл.), «Одеський завод шампанських вин» і «Морський порт» (м. Одеса) тощо);

➤ у районі розвивається спортивно-екскурсійна діяльність – рафтинг р. Південний Буг («Рафтинговий тур Південним Бугом», «Каньйони Арбузинський, Актоський», «Каякінг в Херсонських горах» та ін.).

Підвищення ефективності використання матеріальної бази

ПТРР, зростання надходжень від екскурсійної діяльності у місцевий бюджет, збільшення прибутковості туроператорів можливе за рахунок розвитку історико-культурної екскурсійної діяльності за місцями проживання і творчості відомих людей (політиків, науковців, літераторів, митців тощо), яка наразі мало представлена у межах району (табл. 6).

Таблиця 5

Екскурсійні маршрути територією ПТРР

Назва області	Природно-краєзнавчі екскурсійні маршрути		Історико-краєзнавчі екскурсійні маршрути		Вартість однокденної екскурсії, грн.	Історико-біографічні об'єкти екскурсій
	Кількість, од.	Головні природно-краєзнавчі об'єкти екскурсій	Кількість, од.	Головні історико-краєзнавчі об'єкти екскурсій		
Запорізька	5	Західна частина заповідника «Кам'яні могили», Азовське море, р. Дніпро, Солодкий лиман, о. Хортиця, о. Байда Єлисеївські кар'єри	8	м. Бердянськ, с. Велика Знам'янка, с. Григорівка, м. Запоріжжя, с. Зразкове м. Маріуполь, м. Орхів	350 («Запоріжжя – подорож у часі») – 550 («Екскурсія на Хортицю»)	с. Василівка (садиба Попова)
Миколаївська	13	Чорне море, р. Пд. Буг, Актівський і Арбузинський каньйони, Трикратський ліс, природ. парк «Білобережжя Святослава», Кінбурнська коса, Мігейські пороги	10	с. Коблеве, м. Миколаїв, с. Мігія, с. Палагіївка, с. Чорноморка	150 («Історичний центр Миколаєва») – 695 («Кінбурнська коса»)	с. Мігія (водяний млин Скаржинського), с. Чорноморка (виноробня «Бейкуш»), м. Миколаїв (Музей В. Верещагіна)

Одесьька	31	Чорне море, о. Єрмаків, о. Зміїний, Куяльницький і Тилігульський лиман, оз. Кагул, р. Дунай, Савранський ліс, Нажньодністровський нац. парк, Дунайський біосферний заповідник	70	м. Білгород-Дністровський, с. Вилкове, м. Ізмаїл, м. Одеса, с. Петрівка	170 («Одеса на смак», «Дикі катакомби») – 675 («Грибний сезон», «Скарби Кузнецова»)	м. Одеса (Музей коньячної справи М.Шустова, маяк графа Воронцова, «Воронцовський палац», Потьомкінські сходи, Дерибасівська вулиця та ін.), с. Петрівка (палац Курисів)
Херсонська	12	«Асканія Нова», Арабатська стрілка, о. Бирючий, о. Джарилгач, затока Сиваш, Олешківські піски, Тендерівська коса, р. Дніпро, Чорноморський біосферний заповідник, Азово-Сивашський нац. парк	9	с. Залізний Порт, м. Нова Каховка, м. Скадовськ, м. Генічеськ, м. Херсон	180 («Історичний Херсон») – 675 («Олешківські піски»)	с. Веселе (виноробне господарство князя Трубецького), м. Херсон (Обласний музей ім. О. Шовкуненка)

Укладено авторами за: [22].

Така екскурсійна діяльність є персоналізованою: враховує запити й інтереси (професійні, культурно-пізнавальні) конкретних груп екскурсантів; при розробці екскурсійного туру передбачає застосування дизайн-методу; потребує від гіда-екскурсовода ґрунтовного знання об'єкта екскурсії та професійної гнучкості під час її проведення; охоплює широке коло об'єктів соціальної інфраструктури, які не залучені у традиційні природно-, історико-краєзнавчі екскурсійні

маршрути (історико-біографічні об'єкти: будинки-музеї/меморіальні музеї, пам'ятники, барельєфи, бібліотеки, наукові установи, освітні заклади, сакральні споруди, кладовища тощо).

Таблиця 6

Видатні постаті, які проживали й творили на території ПТРР

Визначні постаті	Області району			
	Запорізька	Миколаївська	Одеська	Херсонська
Громадські, політичні, військові та релігійні діячі	Й. Гладкий, П. Григоренко, Н. Махно	Г. Бжижницький, Ш. Менахем-Мендл, О. Яната	В. Жаботинський, В. Змієнко, Ю. Липа, Д. Неплій, Н. Строката	М. Капустянський, К. Гордієнко
Науковці	О. Івченко, Я. Новицький	С. Андрієвський, М. Аркас, С. Лагута	Г. Гамов, І. Мечников, М. Слабченко, В. Філатов	Л. Верещагін, В. Гошкевич
Митці (художники, скульптори, архітектори)	О. Сластіон	К. Акройд, А. Антонюк, В. Верещагін, В. Зебер, Є. Кібрик, В. Федорук	М. Жук, К. Косканді, І. Шульга	М. Жук, М. Складовський, О. Шовкуненко, І. Шульга
Діячі музичної і театральної культури	І. Паторжинський	П. Сакаганський-Тобілевич, М. Садовський-Тобілевич	П. Вірський, К. Данькевич, Д. Ойстрах, П. Ніщинський, П. Сокальський, Л. Утьосов, В. Фемеліді	О. Боднарчук, М. Куліш, П. Куманченко, Є. Матвєєв, О. Спендіаров
Літератори (письменники, поети, публіцисти, літературознавці)	М. Нагнибіда, П. Ребро, Л. Хомич	М. Вінграновський, Б. Мозолєвський, Дніпрова Чайка (Антлевська)	І. Бабель, І. Льф, Є. Петров, С. Караванський, С. Шелухін (С. Павленко)	О. Бердник, Д. Бузько, І. Дніпровський-Шевченко

У статті укладено перший варіант переліку видатних постатей, життєвий шлях й професійна/творча діяльність яких може слугувати основою розробки історико-біографічних екскурсійних турів у ПТРР (табл. 6). При виборі постатей урахувався їхній внесок у становлення й розбудову незалежності України, у світову й українську науку, освіту, культуру тощо; час проживання й діяльності на території ПТРР; наявність на території району об'єктів, які були свідками життя і діяльності цих постатей (меморіальні музеї, родинні помешкання, місця праці і діяльності та інші). Крим: народилися художник-мариніст

І. Айвазовський (м. Феодосія), художниця, правозахисник А. Горська (м. Ялта); похований поет С. Руданський (м. Ялта).

Розвиток нового сегмента екскурсійної діяльності дасть змогу туроператорам і турагентам ПТРР залучити в екскурсійну сферу широке коло місцевих краєзнавчих, меморіальних музеїв, популяризувати їхні фонди та формувати національно-патріотичне мислення екскурсантів; зумовити зростання обсягів грошових надходжень у місцевий бюджет; сприяти розвитку супутньої інфраструктури (транспортна, ресторанне господарство, торгівля тощо), реалізувати ідею соціальної відповідальності бізнесу; зацікавити по-новому екскурсанта, що вже відвідав відомі екскурсійні маршрути району, але має ще бажання й фінансові можливості подорожувати рідним краєм тощо.

Список використаних джерел

1. *Білецький М.* Придніпровський туристично-рекреаційний район України: проблеми і перспективи розвитку / М. Білецький, Л. Котик // Вісник ЛІЕТ. – Серія : Економічні науки. – 2018. – Вип. 13.

2. *Білецький М. І.* Актуалізація екскурсійної діяльності на території Поліського туристично-рекреаційного району України / М. І. Білецький, Л. І. Котик / Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід : зб. матер. міжнар. наук. конф. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – С. 34 – 40.

3. *Білецький М. І.* Карпатсько-Подільський рекреаційний район України: сучасний стан і перспективи розвитку / М. І. Білецький, Л. І. Котик / Туристичні послуги на світовому ринку як фактор розвитку міжнародного туризму : зб. матер. міжн. наук.-практ. конф. – Львів : ЛІЕТ, 2018. – С. 244-255.

4. *Білецький М. І.* Соціальна географія : навчальний посібник / М. І. Білецький, І. В. Ванда, Л. І. Котик. – Львів : Простір-М, 2015. – 468 с.

5. *Бондарець Д. С.* Перспективи розвитку рекреаційних ландшафтів Запорізької області / Д. С. Бондарець // Географія та туризм. – 2012. – Вип. 23. – С. 287 – 295.

6. *Галасюк С. С.* Проблеми розвитку туристичної діяльності в Одеському регіоні / С. С. Галасюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua>

7. *Гродзинська І. О.* Основи рекреалогії (економіко-екологічний та маркетинговий аспект): навч. посібник / І. О. Гродзинська, С. Г. Нездоймінов, О. В. Гусева, А. В. Замкова. – К. : Центр учбової літератури, 2014.

8. *Качаленко О. О.* Розвиток санаторно-курортної інфраструктури Азово-Чорноморського регіону / О. О. Качаленко // Актуальні проблеми туристичного бізнесу: матер. VII міжнар. наук.-практ. конф., 28 лютого 2014 р. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. – С. 88 – 91.

9. *Котик Л.* Роль туризму у трансформації господарського комплексу Львівської області / Л. Котик // Вісник Львів. ун-ту. – Серія географічна. – 2013. – Вип. 43. – Ч. 2. – С. 206 – 213.
10. *Мальчикова Д. С.* Оптимізація використання суспільно-історичних рекреаційно-туристичних ресурсів Херсонської області / Д. С. Мальчикова, О. В. Машкова // Географія та туризм. – 2010. – Вип. 7. – С. 50 – 53.
11. Міністерство екології та природних ресурсів України: сайт. URL: <https://menr.gov.ua> (дата звернення: 24.03.2019).
12. *Николаєва О. І.* Рекреаційний господарський комплекс Одеського регіону : дис. канд. геогр. наук. 11.00.02 – економічна та соціальна географія / О. І. Николаєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua> (дата звернення: 23.03.2019).
13. *Павлюк В.* Туристсько-ресурсний потенціал Миколаївської області / В. Павлюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/pavljuk.htm (дата звернення: 23.03.2019).
14. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 № 168-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p> (дата звернення: 26.03.2019).
15. Програма розвитку туризму та курортів в Одеській області на 2017-2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://oda.odessa.gov.ua/statics/pages/files/5a58d0f18f339.pdf> (дата звернення: 23.03.2019).
16. Регіональний людський розвиток : стат. зб. – К. : Держ. ком. статистики України, 2018.
17. Статистичний щорічний України за 2017 рік. – К. : Держ. ком. статистики України, 2018.
18. Туристична діяльність в Україні у 2017 році : стат. зб. – К. : Держ. ком. статистики України, 2018.
19. *Харічков С. К.* Стратегічні орієнтири розвитку рекреаційно-туристичної сфери в Українському Причорномор'ї / С. К. Харічков, О. А. Воробйова, І. М. Дишловий // Регіональна економіка. – 2009. – № 2. – С. 23 – 30.
20. *Яворська В. В.* Рекреаційний комплекс Одеси: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку / В. В. Яворська, Н. Є. Нефедова // Наук. вісник Чернів. ун-ту. – 2014. – Вип. 724 – 725 : Географія. – С. 204 – 210.
21. *Biletskyi M.* Lviv oblast: urgent socio-economic problems in the context of European integration/ M. Biletskyi, Ya. Ivakh, L. Kotyk // Journal of Geography, Politics and Society. – 2017. – Vol. 7(2). – P. 32 – 42.
22. UA.IGotoWorld.com – туристичний портал про Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.igotoworld.com/ua> (дата звернення: 25.03.2019).

Наукове видання

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції

**ТУРИЗМ, ГЕОГРАФІЯ, КРАЄЗНАВСТВО: АКТУАЛЬНІ
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ**

м. Тернопіль, 16-17 травня 2019 року

Відповідальний за випуск: *Л. Б. Заставецька*
Художнє оформлення обкладинки: *П. М. Дем'янчук*
Комп'ютерна верстка: *П. М. Дем'янчук*

Матеріали надруковані в авторській редакції.
Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір,
точність наведених фактів, цитат, власних імен, дат та інших відомостей.

Підписано до друку 24.04.2019.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Умов.-друк. арк. **19,2**. Обл.-вид. арк. **20,25**.
Наклад 100 прим.
Замовлення № **220**.

Видавець:
Редакційно-видавничий відділ Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027, Україна.
Свідоцтво про реєстрацію ТР № 241 від 18.11.97

Віддруковано у видавничому центрі «Вектор»,
вул. Львівська, 12, м. Тернопіль, 46018, Україна
тел. (0352) 40-08-12